

APROPÓ

Békés Márton

ŐSNEOKONOK RENESZÁNSZA

Az amerikai neokonzervativizmus a 20. század második felének és a 21. század legelejének talán leginnovatívabb politikai eszméje volt. Miután első változata a '60-as évek közepétől a hidegháború végéig jelentős hatást gyakorolt az Egyesült Államok konzervativizmusának formálódására, az 1990-et követő két évtizedben az eszme ideológiává torzult második variációja a washingtoni külpolitikai gondolkodásra és cselekvésre nyomta rá bélyegét.¹ George W. Bush nyolc éve után azonban egyfelől a demokrata párti elnök megválasztása, másfelől a kétfrontos háború kilátástalansága diszkreditálta a neokonzervatív gondolatokat. Legalábbis azt a részüket biztosan, amelyet okkal vagy ok nélkül, de az iraki és az afganisztáni konfliktusért felelőssé szokás tenni. Az Obama-féle reményreztim jólétiállam-központú társadalom- és gazdaságpolitikája, a gazdasági válság kulturális hatásai, valamint a neokon alapító atyák halála és az idej Reagan-centenárium azonban ismét ráirányította a figyelmet arra, hogy ha az újneokonok egyoldalú külpolitikai doktrínája nem is, de az ősneokonok öröksége folytatható lehet.

Permanens halálbír

A 2008. novemberi választások kimenetele egyértelművé tette, hogy az Egyesült Államok külpolitikai cselekvését közel tíz éve orientáló neokonzervatív program Washingtonban le fog kerülni a napirendről. Barack Obama 2009. januári beiktatásával egy furcsa nemzetközi hozzáállás vette kezdetét, az új elnök ugyanis egyfelől Kairóban hangzatos szólammal kívánt megbékülni az arab világgal, vissza-

hozta a Clinton-korszakból ismert ENSZ-központú multilaterális elkötelezettséget, és meghirdette az amerikai csapatok Irakból való kivonását, másfelől viszont Pakisztánra is kiterjesztette a hamarosan tizedik esztendejébe lépő afganisztáni krízist. A posztbipoláris átmenet idején formálódó, majd 2001. szeptember 11-e után érvénybe lépő és módosításokkal egészen 2008-ig meghatározó újneokonkonzervatív – vagy második generációs neokonkonzervatív – gondolkodás véget ért, képviselői pedig el- illetve visszavonultak, vagy részben átértékelték korábbi felfogásukat. Miután nem tűntek fel a láthatáron tömegesen a neokonkonzervatívok harmadik nemzedékének markáns képviselői (bár David Adeshnik, Michael Goldfarb és Jamie Kirchick révén jelen vannak), az alapító generáció nagyjai közül pedig sokan elhunytak, 2008 óta ismét több ízben felvetődött, hogy a neokonzervativizmus végleg kimúlt. A neokonok halálhírének keltése azonban nem új jelenség, és eddig még akárhányszor jelentették is be a szellemi mozgalom végét, az mindig főnixként éledt újjá.

A neokonok kritizálásában évtizedek óta élen járó Paul Gottfried már 1983-ban érzékelte, sőt tovább élezte a tradicionalisták, a jobboldali libertáriusok és az Új Jobboldal (amelyek összeolvadásából később megszületett az őt is tagjának tudó paleokonkonzervatívok csoportja), valamint a neokonkonzervatívok ellentétét.² Gottfried álláspontja szerint a neokonkonzervatívok valójában „kulturkonzervatív szociáldemokraták”, akiknek a hidegháborús szerepvállalás szorgalmazása és a pozitív diszkrimináció elutasítása ellenére baloldalon dobog a szívük. Hogy mégis a jobboldal részévé válhattak, annak az volt az oka, hogy „a neokonzervativizmus felemelkedése egybeesett az amerikai politika- és kultúrtörténet egy speciális szakaszával”, hiszen éppen akkor zajlott, amikor az amerikai jobboldal új eszméket keresett magának. Nem történt tehát több, mint hogy jókor voltak jó helyen, kényelmes helyzetüknek azonban lassacskán vége – írta. Hiszen a neokonok, akik valójában a körülmények foglyai, hamarosan el fogják veszíteni amúgy is relatív népszerűségüket, mert vélhetően a hagyományosabb konzervativizmus kerül nyeregbe a jobboldalon.

Amit Gottfried még vágyként fogalmazott meg, azt az intellektuális konzervativizmus legmeghatározóbb alakja, Russell Kirk fél évtized múlva beteljesülni látta. A Heritage Alapítvány előtt tartott négyrészes előadásának utolsó darabjában a neokonkonzervatívokról be-

1 Bővebben: BÉKÉS Márton, *Az amerikai neokonzervativizmus. Egy kisiklott ellenforradalom*, Századvég, Budapest, 2008.

2 Paul GOTTFRIED, *On Neoconservatism*, Modern Age 1983. tél.

szélt, „veszélyeztetett állatfaj” alcímmel.³ Értékes gondolatok közvetítői, új szemlélet meghonosítói, tehetséges emberek – idézte fel Kirk, mit is gondolt róluk a '70-es évek végén. Előadásában a neokonzervatívok négy erénye között felsorolta, hogy a Johnson-éra idején felépésük gazdagította a törvények uralmáért és a mérsékelt politizálásért felszólaló konzervatív hangokat; hogy írásaik bizonyosságot tettek amellet, hogy a jobboldal mégsem a „hülyék pártja” (John Stuart Mill); hogy társadalompolitikai meglátásaik révén hatékony vitát lehetett kezdeményezni az aktuális belpolitikai ügyekről; és végül, hogy külügyi nézeteik hozzájárultak ahhoz, hogy Amerika a vietnami vereség után a szovjeteket partner helyett ismét ellenségnek tekintette. Kirk ugyanakkor éles szemmel észrevette, hogy a neokonzervatívok hajlamosak ideológikus keretbe helyezni eszméiket, értve ez alatt a „demokratikus kapitalizmus” Michael Novak és Irving Kristol által körülírt fogalmát. Másodszor felrótta néhányuknak, hogy Amerika nemzeti érdekei helyett a demokrácia terjesztésének jóval szélesebb horizontját tartják szem előtt, ráadásul páran közülük „eltéveszteni látszanak az Egyesül Államok fővárosát, mert Tel Avivban keresik azt”. A harmadik kritikus pont az értelmiséggé válás volt, Kirk szerint ugyanis a neokonok érezhetően kívülről akarják befolyásolni a politikacsinálás alanyait. Ahogy beszédének címe is sugallta, nem jósolt nekik nagy jövőt, mondván: „azt gondolom, néhány éven belül nem hallunk többé a neokonzervatívokról, egy részük kiszáll, mások beolvadnak a jobboldal főáramába, egyeseket pedig elnyel a sír”.

A neokonzervatívok gyászjelentései közül talán Jay Wanik elemző írása volt a legfontosabb, amelyben logikus módon kijelentette, hogy „a szovjet–amerikai viszony melegezésével és a középhatósugarú atomrakétákról szóló megállapodás megkötésével Amerikában nemcsak a Reagan-éra, hanem talán a neokonzervativizmus is véget ér”.⁴ Mindez akkor lett volna igaz, ha a '60-as évek balos gazdasági és kulturális kihívásaira reagáló neokonzervativizmus egydimenziós külpolitikai iskolaként egyetlen küldetésének a hidegháború megnyerését tartotta volna. Hogy ez mennyire nem így volt, arra példa Nathan Glazer írása, amely a Public Interest utolsó számában jelent

3 Russell KIRK, *The Neoconservatives. An Endangered Species*, Heritage Foundation, 1988. október 6. (Heritage Lectures No. 178.).

4 Jay WANIK, *The Neoconservative Reconstruction*, Foreign Policy 1988–89. tél. Lásd még Jacob HEILBRUNN, *They Knew They Were Right. The Rise of the Neocons*, Doubleday, New York, 2008, 193.

meg. Ebben azt írja, hogy kezdetben egyáltalán nem foglalkoztak külpolitikai kérdésekkel, majd a Szovjetunió összeomlása után „más idők más szerzői jöttek”, akik viszont szinte csak ezekkel törődtek.⁵ A neokonzervativizmus pedig nem halt ki 1989–90-ben, sőt stratégiája és szellemi szerkezete jelentős átformálásával éppenséggel megújult.

Seymour Martin Lipset 1996-ban megjelent könyvében újraközölte 1988-as írását, amelyben az állt, hogy a „neokonzervatív” kifejezés már a '80-as években elvesztette eredeti jelentését, hiszen a sokszínű volt trockista, majd ex-liberális csoport helyett Reagan és Thatcher kormányzati gyakorlatának körülírására használják.⁶ Norman Podhoretz még egyértelműbben fogalmazott, amikor lapja 1996. márciusi számában megjelentette *A neokonzervativizmus gyászjelentése* című számvetését.⁷ A Commentary tekintélyes szerkesztője világossá tette, hogy „a neokonzervativizmus belehalt a sikerbe”, hiszen 1990 után végleg beolvadt a konzervatív főáramba, így többé nem tekinthető speciális irányzatnak, noha számos ponton megkülönböztethető a jobboldal hagyományosabban gondolkodó csoportjaitól (nemzetközi aktivizmus, szekuláris kultúrkonervativizmus, kisebb érzékenység az államháztartási hiány növekedése iránt). Szintén ekkoriban jelent meg Kristol esszéinek gyűjteményes kötete. Az alcímében „egy eszme önéletrajzának” ígért könyv előszavában Kristol sem hagyott kétséget afelől, hogy mivel a leginkább általa vállalt fogalom és többnyire az ő révén közvetített tartalom a '90-es évek első felében végleg beépült az amerikai politika jobboldalába, ezt követően csupán visszatekintve érdemes beszélni róla. Könyvét úgy ajánlotta az olvasók figyelmébe, hogy az elsősorban a jövőendő eszmétörténészek számára kínálhat forrásanyagot.⁸ Vagyis a neokonzervativizmus múlt idő lett.

A neokonzervativizmus anakronizmusnak vagy befejezettnek minősítése azonban korai volt, főképp mivel éppen ekkoriban formálódott a neokonok második nemzedéke, olyanok részvételével, mint William Kristol, Robert Kagan, Charles Krauthammer, John

5 Nathan GLAZER, *Neoconservative from the Start*, The Public Interest 2005. tavasz.

6 Seymour Martin LIPSET, *American Intellectuals – Mostly on the Left, Some Political Incorrect* = Uó., *American Exceptionalism*, W. W. Norton and Co., New York, 1996, 199–202.

7 Norman PODHORETZ, *Neoconservatism. An Eulogy*, Commentary 1996. március.

8 Irving KRISTOL, *Neoconservatism. The Autobiography of an Idea*, The Free Press, New York, 1995, xi.

Podhoretz, Irwin Stelzer vagy Daniel Pipes. Ráadásul csatlakoztak hozzájuk olyanok (Elliott Abrams, Richard Armitage, John Bolton, Eliot Cohen, Douglass Feith, Michel Leeden), akik vagy már a Reagan-éra második felében kormányzati tapasztalatot szereztek, vagy a Bush-időszakban fognak kifutni. Az idősebb nemzedék köréből Norman Podhoretz és Joshua Muravchik támogatta az újneokon program megalkotását, a följük terített politikai védőszárnyat pedig Dick Cheney, Richard Perle, Donald Rumsfeld és Paul Wolfowitz biztosította. Ennek következtében a neokonzervativizmus végleg elveszítette egykori kultúrkritikus-társadalompolitikai érdeklődését, és a '90-es évek végére olyan külpolitikai iskolává vált, amelynek stratégiai gondolkodását a „jótékony globális hegemonia”, a „neo-reaganianus” irány, a megelőző csapás doktrínája és a demokráciaexport elképzelése jellemezte.⁹

Két szűk esztendő

A 2008-as választások idején a Bush-féle politikát támogató újneokonoknak két jelöltje is volt: sokan álltak Rudy Giuliani mögé (David Frum, Daniel Pipes, Norman Podhoretz), mások John McCain támogatták (David Brooks, Robert Kagan, William Kristol, Gary Schmitt).¹⁰ Miután Obama győzött, Ian Buruma fel is tette a kérdést a brit baloldal neves lapjába írott cikke kezdő sorában: „Miután véget ért Bush elnöksége, vajon mi lesz a neokonzervatívokkal?”¹¹ Válaszában a „zelóta neokonokat” azzal vádolta, hogy részt vettek „a tekinthetetlen vezér és az idealista értelmiség” szövetségében, amely katasztrófához vezetett. Elgondolkodtató módon az újneokonzervatívoktól megtagadta a „konzervatív” jelzőt is, amikor a jobboldal ha-

9 Robert KAGAN, *The Benevolent Empire*, Foreign Policy 1998. nyár; Charles KRAUTHAMMER, *Democratic Realism. An American Foreign Policy for a Unipolar World*, AEI, Washington, 2004; William KRISTOL – Robert KAGAN, *Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy*, Foreign Affairs 1996. július–augusztus; Joshua MURAVCHIK, *Exporting Democracy. Fulfilling America's Destiny*, AEI, Washington, 1991.

10 Miután utóbbi lett a Republikánus Párt elnökjelöltje, felmerült, hogy „ha McCain elnök lesz, a neokonok újra megbízatást kapnak”. Jacob HEILBRUNN, *John McCain: Neon*, The Huffington Post on-line 2008. január 21. (www.huffingtonpost.com/jacob-heilbrunn/john-mccain-neocon_b_82530.html).

11 Ian BURUMA, *The End of Neo-Cons*, The Guardian 2009. december 9.

gyománys realista nézőpontját szem előtt tartó csoport helyett egy utópiát katonai erővel megvalósítani akaró radikálisoknak nevezte őket. Ennek ellenére sem gondolta azonban, hogy az Obamakorszakban semmi sem fog maradni külügyi elveikből, hiszen azok már részei lettek az amerikai gondolkodásnak.

S valóban, úgy tűnik, hogy 2008 végétől újrapozícionálták magukat, hiszen a Demokrata Párt háborús, a demokrácia terjesztését elképzelhetőnek és szükségesnek tartó szárnyával keresték és találták meg az együttműködést. Tegyük hozzá, hogy ez sem volt új keletű jelenség, hiszen míg az alapítók – Bell, Glazer, Kristol, Samuel P. Huntington, Lipset, James Q. Wilson – a '60-as években társadalmi-kulturális kérdésekkel foglalkoztak, addig a '70-es években megjelent a neokonzervatívok első nemzedékének másik szárnya – Kirkpatrick, Muravchik, Podhoretz, Ben Wattenberg –, amelynek erőteljes külpolitikai érdeklődése éppen Henry „Scoop” Jackson demokrata szenátor szervezetén (Committee on the Present Danger) és a Demokrata Párt centrumhoz közelítésén fáradozó platformon (Coalition for a Democratic Majority) keresztül csatornázódott. A „national security demokraták” és a Bush-árva neokonzervatívok 2009 elejétől közös lobbizást folytattak Obamánál az afganisztáni háború kiszélesítése érdekében. Majd William Kristol, Robert Kagan, Max Boot, John Nagl (a 2007-ben alapított balliberális Center for a New American Security elnöke, a demokraták héjájának egyike), Randy Scheunemann (a neokonzervatív Project for a New American Century volt funkcionáriusa), Dan Senor (Bush közel-keleti tanácsadója) 2009 tavaszán nyomásgyakorló szervezet alapított Foreign Policy Initiative néven. Az új *think tank* célja, hogy Obama környezetét a beavatkozás-ellenes jobboldali izolacionisták, a baloldali kormányzó párton belüli pacifisták és a realista külpolitikai megközelítés ellen hangolja. A helyzet jelenleg tehát nagyon hasonló a '90-es évek közepéhez, amikor számos neokon biztosította nyíltan támogatásáról Clintont, mivel a demokrata elnök nem ózdkodott humanitárius intervenciót indítani Haitin, Szomáliában, Jugoszláviában és Irakban. A gúnyosan *ObamaCon*oknak nevezettek most is több ízben kifejezték egyetértésüket Obama Af-Pak (Afganisztán-Pakisztán) stratégiájával, és nem hagytak fel az Irán elleni katonai szankciók követelésével sem.¹²

12 Jonathan CLARKE, *The End of Neo-Cons?*, BBC on-line 2009. február 9. (<https://news.bbc.uk/go/pr/fr/-/2/hi/america/7825039.stm>).

Más újneokonok viszont önvizsgálatot tartottak. Robert Kagan például realista elemeket épített új művébe (*The Return of History and the End of Dreams*, 2008), Richard Perle pedig önkritikus megjegyzéseket ejtett el egy interjúban. A neokonzervatívok körében érvényesülő szellemi válság oka az, hogy nehéz eldönteni, továbbra is kitartsanak-e eddigi felfogásuk mellett (alkalomadtán Sarah Palinnel együttműködve), és folytassák az elmúlt két évtized irányvonalát, vagy inkább visszatérjenek középre (esetleg a Demokrata Párt kebelére?), és egyesítsék az átgondoltabb, de továbbra is internacionalista külpolitikát a centrista társadalmi üzenetekkel.¹³ Előbbi stratégiát követik Kristol és Podhoretz fiai (William és John), utóbbit David Brooks és David Frum. Frum, ifjabb Bush egykori beszédírója pár éve a latin és fekete kisebbség megnyerésében, a liberálisabb kulturális felfogás átvételében és a környezetvédelmi program integrálásában látta a republikánusok győzelmének zálogát.¹⁴

Jelezve az idők változását és azt, hogy ismét korszakhatárhoz érkeztünk, 2010-ben újabb elemzések születtek a neokonzervativizmus eszmetörténetéről. Bradley C. Thompson John Adams-kutató és Yaron Brook, a libertárius Ayn Rand Intézet vezetője Podhoretz tizennégy évvel ezelőtti híres cikkének és Kristol esszégyűjteményének címét variálva,¹⁵ sírkövel a címlapján tette egyértelművé, hogy húsz évvel a hidegháború vége és két évvel a Bush-korszak lezárulása után immár egyértelműen a neokonzervativizmus végéről kell beszélni. A két szerző az alapító nemzedék eszméi felől kritizálja a neokonzervativizmust, amelyet úgy fognak fel, mint egy Leo Strauss filozófiáján nevelkedett szűk csoport Amerika kormányzására irányuló törekvését. Ugyanakkor Justin Vaïsse francia származású Amerika-kutató a szellemi mozgalom 1965 és 2008 között eltelt időszakát vette vizsgálat alá, és arra a következtetésre jutott (amit már mások is régóta mondogatnak), hogy miután a '90-es évekre a neokonzervativizmus első változata beépült a kulturális felfogásba és a jobboldal politikai főáramának szerves része lett, addig az új évezred elejére a második nemzedék elvei a külpolitikai gondolkodásban gyökeresedtek

13 Jacob HEILBRUNN, *Where Have All the Neocons Gone?*, The American Conservative 2009. január.

14 David FRUM, *Comeback. Conservatism That Can Win Again*, Doubleday, New York, 2008.

15 Bradley C. THOMPSON – Yaron BROOK, *Neoconservatism. Az Obituary of an Idea*, Paradigm, New York, 2010.

meg.¹⁶ Vaïsse érdekes periodizációja szerint míg a neokonzervatívok külpolitikai nézőpontjukat tekintve ellenzékben voltak a '70-es, valamint a '90-es években, és ez így lesz a 2010-es évtized során is, addig befolyásuk növekedése volt tapasztalható 1981–85-ben, illetve 2001 és 2005 között. A kérdést nyitva hagyja azzal kapcsolatban, hogy tíz év múlva vajon ismét olyan ciklus következik-e, amelyben otthonosan érezhetik magukat.

Érdekes módon a neokonzervativizmus továbbélésének gondolatát mára egyedül azok képviselik, akik a legkevésbé szeretnék, hogy ez így legyen. A Pat Buchanan köréhez tartozó paleokonzervatívok lapja, az American Conservative havonta írja leleplezéseit arról, hogy az amerikai jobboldal térfelére trójai falóként bejutó, balos gyökerű „háborús párt” tagjai milyen machinációkban vesznek részt Obama oldalán, Justin Raimondo pedig kitartóan közli posztjait az AntiWar portálon ugyanerről. Köreikben az a '80-as évek óta létező nézet, amely szerint a neokonzervatívok olyan (nem is csak hajdani) trockisták, akik Strauss obskúrus nézetei és a szekularizálódott zsidó messianizmus révén a világforradalom álmát a világdemokrácia vágyára cserélték, ma is masszívan tovább él.¹⁷ Ez pedig oda vezet, hogy miután a neokonzervativizmus valóban véget ért, fantomként újra bejárja a képzeletet. Vagyis ha el is tűnt, még mindig életben tartják.

Kristol, Bell, Reagan

2009 és 2011 között három olyan esemény is történt, amelyek miatt ismét gyakrabban kerültek elő a neokonzervatívok. Ezekben az esetekben azonban a kritika és a 2001 után történetekért való hibáztatás helyett mind többször lehetett hallani a méltatás és a megértés hangjait.

2009. szeptember 18-án elhunyt Irving Kristol. „A neokonzervatívok keresztapjának” nevezett gondolkodó és esszéista leginkább a közreműködésével készülő lapok és a neokonzervativizmus programatikusan meghatározása révén vált közismerté. 1947 és 1952 között a Commentary szerkesztőjeként az antikommunista liberálisok fon-

16 Justin VAÏSSE, *Neoconservatism. The Biography of a Movement*, Harvard UP, Cambridge (Mass.), 2010.

17 Lásd például a következő, két 2010-es könyvről írott recenziót: David GORDON, *Neoconservatism Defined*, The American Conservative blog 2010. október (<http://amconmag.com/blog/anatomy-of-neoconservatism>).

tos alakja volt, majd 1953 és 1958 között a CIA-pénzből kiadott londoni Encounter szerkesztette, amely a nyugat-európai értelmiség Amerika-barát befolyásolását volt hivatott ellátni. 1959–60 fordulóján a Reporternél dolgozott, majd a '60-as éveket a Basic Books könyvkiadó elnökhelyetteseként töltötte. 1969 és 1987 között a New York Universityn tanított. Az áttörést a Daniel Bellel együtt 1965-ben alapított The Public Interest hozta, amely miközben kritizálta a Johnson-féle *Great Society* társadalom-átalakító terveit és eltávolodott a balra tolódó liberalizmustól, évek alatt kialakította a „neokonzervatív meggyőződést”. Ezt Kristol szavaival olyan liberálisok vallották, akiket „arcul csapott a valóság”. 1985-ben Owen Herriessel együtt megalapította a The National Interestet, amely társadalompolitikai érdeklődésű ikerlapjával ellentétben nemzetközi kérdésekkel foglalkozott. Kistol 2002-ig állt a két lap élén, 2003-ban pedig utoljára foglalta össze, mit jelent számára a neokonzervativizmus.¹⁸ Mindemellett az amerikai konzervativizmus megújításában is aktív szerepet vállalt. 1972-ben három fontos dolog is történt: társai közül elsőként lépett át a republikánusok táborába, és síkra szállt Nixon újraválasztásért; ettől kezdve egészen 1997-ig írta havonta megjelenő cikkeit a Wall Street Journalba; továbbá a konzervatív American Enterprise Institute kutatója lett. Az 1973-ban Michael Harrington által az újbaldali Dissent magazinban *Neo-Conservative*-nek,¹⁹ vagyis újonnan konzervatívává lett New York-i értelmiségieknek nevezett csoport fő alakja 1979 februárjában az Esquire címlapjára került, mint az új politikai csoportosulás vezére, amit Kristol vállalt is az év során írott beszédes című cikkével (*Confessions of a True, Self-Confessed – Perhaps the Only – Neoconservative*).

Munkásságának értékelése alapvetően háromféle. Követői és tisztelői az intézményépítőt és az eszmealapítót dicsérik benne. A közel kilencven évet megért szerzőt John Podhoretz például azzal méltatta, hogy hatékonyan befolyásolta kortársait, és szervezőkészségével egy egész nemzedéket indított útjára.²⁰ Baloldali ellenfelei, ha tisztelettel is, de elutasítják, mivel nem tudják megbocsátani neki 1952-es cikkét,

18 Irving KRISTOL, *The Neoconservative Persuasion*, The Weekly Standard 2003. augusztus 25.

19 Michael HARRINGTON, *The Welfare State and Its Neo-Conservative Critics*, Dissent 1973. ősz.

20 John PODHORETZ, *Irving Kristol 1920–2009*, Commentary on-line 2009. szeptember 18. (www.commentarymagazine.com/2009/09/18/irving-kristol-1920-2009).

amelyben a szovjet veszélyre érzéketlen liberális értelmiségiek helyett inkább McCarthy szenátor mellé állt. A paleokonzervatívok szemére hányják fiatalkori trockizmusát és rendre meggyanúsítják a háborúk inspirálásával. Eközben a libertáriusok keveslik piacpárti elkötelezettségét, mivel *Two Cheers for Capitalism* című tanulmánykötetében a piacgazdaságtól – időnként kedvezőtlen kulturális hatásai miatt – a harmadik „hurrát” megtagadta. A jobboldali libertáriusok által működtetett egyik internetes fórumon egyenesen „háborús uszítónak és a rendőrállam támogatójának” nevezték. Daniel McCarthy paleokonzervatív szerző azt emelte ki az örökségből, hogy a mindig a „baloldal jobboldalán” álló Kristol által kialakított neokonzervativizmus azért lehetett sikeres, mivel népszerű a médiában, a republikánus vezetők számára érezhető szellemi forrást kínál, nacionalizmusa rezonál a választók hazafiasságára, és Kristol kezdeményezésével elősegítette az evangéliumiak és a Republikánus Párt törzsbázisának közeledését.²¹ Kristol azonban kevésbé volt stratégia, mint inkább olyasvalaki, aki írásain keresztül tudott hatást gyakorolni. Híres kifejezéséhez híven – *What Rules the World is Idea* (Az eszmék kormányozzák a világot) – anélkül sikerült befolyásolnia folyamatokat, hogy a baloldalon megszokott értelemben értelmiségivé vált volna, aki a partvonalról mondja meg, mi legyen a politika feladata.

Már halálakor felmerült, hogy Kristol nem úgy volt neokonzervatív, mint a második nemzedék. Justin Vaïsse például megjegyzi, hogy az 1991-es Öböl-háború során Kristol kijelentette: „egy épeszű ember sem szeretné, ha a fegyveres konfliktust követően Irakot kormányoznánk”, s ugyanekkor felhívta a figyelmet a demokrácia terjesztésének korlátaira is.²² Érdekes megállapítása szerint a másodikgenerációs neokonok mellett az első generáció egykor Jackson szenátor köréhez tartozó tagjai alkották meg a külpolitikai óvatosságot, az utópikus vállalkozásokkal szembeni szkepticizmust és az emberjogi agendát gyanakodva figyelő Kristol-féle szemlélettel szakító újneokon napirendet. A „megtagadott keresztapa” tételét erősíti, hogy 2003 és 2008 között a vezető neokonok kevésbé Kristol, mint inkább Podhoretz gondolataira hivatkoztak.

21 Daniel MCCARTHY, *Kristol Reflections. How the Neocon Godfather Rewrote the American Right*, The American Conservative 2009. december.

22 Justin VAÏSSE, *Was Irving Kristol a Neoconservative?*, Foreign Policy 2009. szeptember.

2011 elején jelent meg egy kötetben Kristol összes esszéje.²³ Az egy híján félszáz írás már korábban is napvilágot látott különböző válogatásokban; a friss kötet újdonságát az jelentette, hogy 1942-től 2009-ig írott cikkei együtt olvashatóak. Így a szintén általa alapított Enquiry – A Journal of Independent Radical Thought című lapban írott trockista szövegektől a *Cold War Liberal*-korszak írásain át egészen az érett neokon pályaszakaszig végigkövethető Kristol gondolkodása. A kötettről szóló ismertetések újra felvetették Kristol nevét, amellyel az életmű értékeléséhez is közelebb kerültünk. A New York Times szerzője számára például a pálya diáklázadások idejére tehető fordulópontja azt üzentte, hogy Kristol új dogmákat állított fel programalkotás közben, és a liberalizmus megjavítása helyett a konzervativizmus átformálását választotta.²⁴ Kristol, aki a volt marxista, majd demokratikus antikommunista Sidney Hook mellett a szkeptikus liberális Lionel Trillingtől és az ókori filozófiai bölcsesség felújításán fáradozó Leo Strausstól tanult a legtöbbet, maga is követendő példává válhat – írta a First Things szerzője.²⁵ Kristol ugyanis szkepticismusával (amellyel a nagy társadalmi tervekhez és a nemzetközi élet radikális átformálásához közelített), ugyanakkor optimizmusával (amely személyisége része volt) ismét segíthet helyre rázni az amerikai konzervativizmust. Az életmű máig megosztó voltára világít rá, hogy utódai továbbra is követendőnek tartják törekevéseit, egykori ellenfelei pedig átkozzák a nevét. Kristol értékelésében tehát korántsem uralkodik konszenzus, az azonban bizonyos, hogy az amerikai konzervativizmusban játszott szerepe megkerülhetetlen. Politikai prózájának legnagyobb tanulsága az, hogy az emberi természet nem alakítható át káros következmények nélkül a gazdaság és a politika segítségével.

„Amikor a neokonzervativizmusról hallok, mindig arra gondolok: ez nem neokonzervativizmus, ezt csak Irving hiszi így” – mondta egy alkalommal a legenda szerint Daniel Bell. A 2011. január elején bekövetkezett halála nyomán születő értékelések rávilágítottak, hogy a mozgalom életében egykor részt vevő Bell a nemzetközi tudományos életnek minimum három, máig használt alapfogalmat adott. Daniel

23 Irving KRISTOL, *The Neoconservative Persuasion. Selected Essays 1942–2009*, szerk. Gertrude HIMMELFARB, bev. William KRISTOL, Basic Books, New York, 2011.

24 Paul BERMAN, *Irving Kristol's Brute Reason*, New York Times 2011. január 27.

25 Wilfred M. McCCLAY, *The Enduring Irving Kristol*, First Things 2011. augusztus–szeptember.

Bell fiatal korában csatlakozott a Young People's Socialist League-hoz, majd a City College-ban a Glazer, Kristol és Lipset által vezetett 1-es Fülke, vagyis a főiskola antisztálinista baloldaliakat tömörítő csoportjának tagja lett. Habár a Public Interest társalapítója volt, mindvégig megőrizte eklektikus gondolkodását. A lap '72-es jobboldali fordulata után kilépett a szerkesztőségéből. „Gazdaságilag szocialista, politikailag liberális, kulturálisan konzervatív vagyok” – mondogatta gyakran, mégis igen közel állt a neokonzervatívokhoz, amit a közös lapban írott cikkei, a Kristollal szerkesztett könyvek sora és az 1978-as *Cultural Contradictions of Capitalism* mondanivalója is jelez. Ebben az egyik fő művének tartott könyvben állította fel azt a tételt, amely a neokonzervativizmus alapvető tézise lett, hogy miután a nyugati piacgazdaság a tömegfogyasztás irányába tart, a korábban csak az elit egy részére jellemző erkölcsi nemtörődömség a javak széleskörű elérhetősége nyomán a társadalom nagy részében nihilista tendenciává szélesedett, amiért elsősorban a protestáns etika kulturális-morális gátjainak feloldása tehető felelőssé. Bell ezen kívül az 1960-as *The End of Ideology* című munkájával és az 1973-as *The Coming of Post-Industrial Society*vel keltett feltűnést. Előbbivel, melyet a Times 1995-ben az elmúlt fél évszázad száz legfontosabb könyve közé választott, útjára indította az *endism* nevű áramlatot, amely abból indult ki, hogy a nagy ideológiák kora lejárt. Bár a turbulens '60-as években nem osztották e nézetet, harminc évvel könyve megjelenését követően, 1989 után – elsősorban Fukuyama „történelem végéjének” népszerűvé válása miatt – újra elővették. Utóbbi munkájában Bell igen korán megállapította a nyugati társadalmak ipari korszak utáni struktúraváltozását, amely a szolgáltató, kommunikációs és infotechnológiai szektor előtérbe kerülését eredményezi, számos kulturális mel-
lékhatással együtt.

Érdekes módon Bell talán az egyetlen, a baloldalon is tolerált neokonzervatív, aminek szociológiai érdeklődése lehet az oka. A Dissent magazin búcsújában kiemelte, hogy Bell mindvégig Hubert Humphrey-stílusú, régivágású liberális maradt, aki elutasított mindenféle utópiát,²⁶ a brit Guardian pedig úgy vélte, hogy a Max Weber és Reinhold Niebuhr nyomdokain járó társadalomtudós tudományos teljesítménye miatt értékelhető igazán.²⁷ Bell kétségtelül

26 *Remembering Daniel Bell*, Dissent 2011. január 28.

27 Paul BUHLE, *Daniel Bell Obituary*, The Guardian 2011. január 26.

társutas volt a neokonzervatívok között, bár ez a státus Kristolon kívül bármelyik, a szellemi mozgalommal szóba hozott szerzővel kapcsolatban elmondható. Mégis érdekes, hogy az amerikai akadémiai életre napjainkig jellemző baloldali dominancia közepette olyan, széles körben ismert és alapműveket alkotó tudósok osztották hosszabb-rövidebb ideig a „neokonzervatív meggyőződést”, mint Bell, Peter Berger, Francis Fukuyama, Glazer, Lipset, Huntington vagy Richard J. Neuhaus és Robert Nisbet.

Amerika 2011 februárjában ünnepelte Ronald Reagan születésének századik évfordulóját.²⁸ Az Egyesült Államok 40. elnöke az USA történetének legmeghatározóbb vezetői között foglal helyet, nevéhez elsősorban a '70-es évek gazdasági recessziójának visszajára fordítását és a hidegháború győzedelmes lezárását fűzik. A jobboldal ezen kívül szívesen kiegészíti mindezt azzal, hogy Reagan elnökségének nyolc éve alatt Amerika ismét önbizalmat kapott, ráadásul 1980-as megválasztása a republikánusok évtizedekig tartó nyertes szériáját is megeremtetette. A *Reagan Revolution* valóban átformálta egész Amerikát, és rajta keresztül a világot is.²⁹ Míg az országos ünnepség keretén belül Obama leginkább az örökség egész Amerikára vonatkozó részét – úgymint a szabadságvágyat és az Amerikai Álomban való hit megerősítését – emelte ki, Nancy Pelosi képviselőházi demokrata frakcióvezető pedig azt mondta, hogy Reagan mára pártthovatartozástól függetlenül tisztelhető nemzeti ikonná nemesedett, addig a „második amerikai forradalmat” véghez vivő Nagy Kommunikátor jobboldali méltatói minden alkalommal igyekeztek megválaszolni a kérdést: mit tenne ma Reagan? Nem csoda, ha a 2010-es félédei választások eredményéből erőt merítő és már a 2012-es megmérettetésre készülő republikánusok próbálják magukat Reagan örökösének felüntetni. Ebben élén jár Sarah Palin, aki a Tea Party mozgalom talákozóján kijelentette, hogy „mi vagyunk Reagan elnök igazi örökösei”. Ha ez nem is teljesen igaz, az biztos, hogy az emlékezésből valóban inkább a konzervatívok profitálnak, így az eseményeket is ők dominálják. Reagan szellemisége ráadásul valóban nehezen egyeztethető össze napjaink Demokrata Pártjával, hiszen sem a jóléti állam továbbépítése (egészségügyi reform), sem a keynesiánus gazdaságpolitika

28 Lásd például a USA Today értékes összeállítását (Special Centennial Edition, 2011. február 28.).

29 Rowland EVANS – Robert NOVAK, *The Reagan Revolution*, E. P. Dutton, New York, 1981.

(bankmentő csomagok és állami tőkeinjekció), sem a külpolitikai irányvonal zavarossága (amely leginkább Carter és Clinton irányvonalára emlékeztet) nem kompatibilis Reagan politikai programjával, aki mindezzel ellentétben a

szövetségi kiadások mérséklésében, a *supply side economics* előírásaiban, az adócsökkentésben és a piaci körülmények közötti munkahelyteremtésben, valamint az ellenséggel az erő nyelvén való tárgyalásban hitt. A Weekly Standard diadalmasan ki is emelte, hogy e program hatására a '80-as években dinamikusabban növekedett a gazdaság, Amerika pedig megnyerte a hidegháborút, aminek következtében a Szovjetunió összeomlott. Emellett azonban a republikánus elit is figyelmeztetést kapott, a szerző ugyanis kiemelte, hogy a Reagan-unió meghatározó részei voltak a Vallásos Jobboldal hívei és az adócsökkentő-fegyverviselő-kultúrkonzervatív populisták.³⁰

Kulturális felfogása, a személyiségét jellemző mosolygós optimizmus és a hidegháborús aktivitás helyett ma elsősorban Reagan gazdasági programja áll a viták középpontjában. A jelenlegi amerikai kormányzat által gyakorolt válságkezelés és a *Reagonomics* gyökeres ellentéte az állami szerepvállalással kapcsolatos kibékíthetetlen nézetkülönbségen alapul. Ha Reagan nem is állt a jóléti állam radikális csökkentésének pártján, az állami szabályozás leépítését, a privatizációt és a „lecsöpögő gazdaság” tézise nyomán az adócsökkentés befektetésélénkítő és keresletnövelő hatását elkötelezetten képviselte.³¹ Szemben a mai gyakorlattal, amely az állam szociális szerepvállalását az adókkal együtt növeli, és számos ponton szélesíti a szövetségi szabályozást, a növekedést pedig dereguláció helyett állami pénzzel igyekszik beindítani.

Ronald Reagan 2011. június 29-én felavatott szobra Budapesten

30 Jeffrey BELL, *The Future of Reaganism*, The Weekly Standard 2011. február 7.

31 Nicole GELINAS, *Twenty-First-Century Reaganomics*, City Journal 2011. tél.

Reagan és Thatcher gazdasági programját sokszor nevezték neokonzervatívnak, de kevésbé a tényleges neokonzervatív mozgalomhoz való kapcsolódása miatt – bár Kristol és társai is támogatták a célzott jóléti juttatásokon kívüli állami transferek csökkentését, az adók szintjének lejjebb szállítását és a vállalkozások szabadabb mozgását lehetővé tevő intézkedéseket –, hanem azért, mert a '80-as években köszöntött be a megelőző két évtized baloldali dominanciájával szemben az a konzervatív reakció, amelynek egyaránt része volt az új jobboldal filozófiájának kialakulása, a neokonzervativizmus főáramba épülése, a vallásos mozgalmak megerősödése (nemcsak a neo-protestáns *Moral Majority*, hanem II. János Pál pápa révén is), és az is, hogy az angolszász világban markánsan konzervatív elnökök nyerték a választásokat, akik az enyhüléssel szemben a kommunizmussal való konfrontációt, az állami szerepvállalás helyett a piaci elveket, az ellenkultúrával szemben pedig a régi értékeket preferálták.³²

Gazdátlan örökség

Ha az idősebb Kristol újrafelfedezése még várat magára, a fiatalabb nézetei viszont népszerűtlenek, Bell értékelésében inkább a baloldal jeleskedik, Reagan hagyatékán pedig marakodnak az örökösök, akkor kijelenthető, hogy a neokonzervativizmus '40-es évek végétől 2008-ig tartó időszaka annyi ellentmondást és törést hordoz, hogy nehéz szelekció nélkül, egyben vállalni közel hatvanéves történetét. Éppen ezért vannak, akik a neokonzervativizmus valamiféle módosított változatában látnának fantáziát. David Frum 2009 végén úgy vélte, hogy a '60-as, '70-es évek neokonjainak értékei – a társadalomtudományos megalapozottságú gyakorlatias gondolkodás, szekuláris beállítottságuk dacára a vallás társadalmi szerepének nagyra értékelése, Amerika jövőjének optimista felfogása – ma is követendőek, de nemcsak a republikánus pártiak körében, hanem az országos politika egészében is. Egy 2004-es összehasonlítás pedig azt mutatja, hogy akár az egész amerikai politikai kultúra is tekinthető a neokonzervativizmus örökösének.³³ A Kristol „mi a neokonzervativizmus?” kérdésre vála-

szoló 2003-as összefoglalója alapján elkülöníthető értékek ugyanis tekintélyes visszhangra lelnek az amerikai társadalomban. A választók többsége Bush első ciklusának idején hitt az amerikai álm megvalósulásában, magát optimistának és hazafiasnak tartotta, a vállalkozás szabadságát és az adócsökkentést fontosnak gondolta, de a deficit csökkentését kevésbé (ezek voltak a *Big Government Conservatism* évei), továbbá Amerika túlnyomó többsége olyan válaszokat adott, amelyek lefedték a kulturális konzervativizmus ismérveit. A megkérdezettek az ország globális szerepét eközben aktívnak képzelték el, méghozzá inkább egy Washington-központú szövetségi rendszer, mintsem az ENSZ keretében. Vagyis az elemző szerint annak ellenére, hogy a neokonzervativizmus szövegei nem ismertek széles körben, a terror elleni háború pedig korántsem osztatlanul népszerű, a neokonzervatív értékek alapvető és széles körben elfogadott amerikai attitűdöket fednek le.

Ha azt túlzás is lenne kijelenteni, hogy Amerika „neokonzervatív nemzet”, annyi bizonyos, hogy a '60-as évek vége óta beálló kulturális változások sok szempontból együtt haladtak a neokonzervativizmus kialakulásával. S mivel manapság újra a negyven évvel ezelőttihez hasonló kihívások érik Amerikát, így a neokonzervativizmus első változatainak elemei hasznosíthatónak tűnnek.

Apropó Ronald Reagan születésének századik évfordulója

(A szerző történész, politológus, a Jobbklikk.hu főszerkesztője)

32 John O'SULLIVAN, *Az elnök, a pápa és a miniszterelnök*, ford. ÁROKSZÁLLÁSY Zoltán, *Heti Válasz – Helikon*, Budapest, 2010, 7–12.

33 Karlyn BOWMAN, *Neoliberals and the Court of Public Opinion in America = The Neocon Reader*, szerk. Irwin STELZER, Grove Press, New York, 2004, 261–268.